

Życie i praca Profesora Ryszarda Manteuffla (1903–1991)

Zygmunt Wojtaszek

*Wyższa Szkoła Biznesu i Przedsiębiorczości
w Ostrowcu Świętokrzyskim*

Słowa kluczowe: Ryszard Manteuffel, filozofia rolnictwa, ekonomika rolnictwa, zarządzanie

Życie i praca Profesora Ryszarda Manteuffla starszemu pokoleniu ekonomistów rolnych są bardzo dobrze znane, zwłaszcza osobom, które śledziły jego publikacje i słuchały wykładów lub z nim współpracowały. Przegląd ten, z okazji 100-lecia urodzin, kierujemy zatem głównie do młodszego pokolenia, aby zapoznać je z ważniejszymi faktami z biografii tej wybitnej Osobowości oraz przede wszystkim z fascynującym, ogromnym dorobkiem naukowym, który wywarł i nadal wywiera znaczący wpływ na stan i kierunki rozwoju nauki ekonomiki rolnictwa w Polsce.

Ryszard Manteuffel urodził się w Mińsku Mazowieckim k. Warszawy 13 sierpnia 1903 r. Pochodził z rodziny polsko-inflanckiej o tradycjach ziemiańskich i rolniczych. Rodzina Manteufflów podwójne nazwisko Manteuffel-Szoegge używała od XVII w. Natomiast Ryszard do 1987 r. publikowane prace podpisywał jednym nazwiskiem Manteuffel, pod którym jest znany jako ekonomista rolny i jako publicysta.

Lata młodości R. Manteuffel spędził w 20-hektarowym gospodarstwie Stary Zamek. Była to resztówka zakupiona przez ojca po zlicytowanym rodzinnym majątku ziemskim w pow. Lucynów na Inflantach Polskich. Tu zaczął rozwijać swoje zainteresowania rolnicze i zdobył pierwsze doświadczenia kierowania gospodarstwem. Po śmierci ojca w 1918 r. matka z rodziną opuściła Inflanty i przeniosła się do Warszawy. Ryszard podjął więc naukę w gimnazjum Wojciecha Górskiego, które ukończył i uzyskał maturę w 1921 r.

Bieg życia i pracy Ryszarda Manteuffla ma charakter wielowątkowy, bogaty i twórczy. Z tego co wspominał w publikacjach i pogawędkach wynika, że przeplatają się w nim dążenia do realizacji celów życiowych człowieka o dużych zdolnościach i wcześniej ugruntowanych aspiracjach, osiągane zaś sukcesy górują nad porażkami. U schyłku swego długiego życia uporządkował w publikacjach to co przeżył, czego dokonał i do czego dążył. W nawiązaniu do tradycji rodzinnych, które przedstawił

w książce „Inflanty, Inflanty ...” już w młodości koncentrował zainteresowania na trzech dziedzinach, to jest gospodarce rolniczej, służbie wojskowej i pracy naukowo-dydaktycznej. Realizował je niejako równolegle. Niemal całe życie był w bardzo dobrej kondycji fizycznej. Nawet w wieku dojrzałym, aż do późnych lat, uwidaczniał się u niego ciągły rozwój intelektu. W „Szkicu autobiograficznym” z 1989 r. zwierza się, że zapewne na skutek dosyć dokładnego zapoznania się z praktyką rolniczą zdobył trzeci z kolei „zawód” w życiu: pierwszy – to rolnik, drugi – to pracownik naukowy w zakresie ekonomiki rolnictwa, oraz trzeci – ku jego zdziwieniu – zawód publicysty rolnego.

Wobec niespodziewanej szansy objęcia majątku ziemskiego po bezdzietnym bracie matki, po zdaniu matury i odbyciu paromiesięcznej praktyki rolniczej, wstąpił na Wydział Rolny Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Studia ukończył w 1926 r. uzyskując dyplom inżyniera rolnika (równoznaczny z magisterium). Podczas studiów, nie chcąc uzależniać się finansowo od wuja, za namową prof. Stefana Moszczeńskiego, jednego z najwybitniejszych polskich ekonomistów rolnictwa pierwszej połowy XX w., na początku trzeciego roku studiów objął stanowisko młodszego asystenta w Zakładzie Ekonomiki Gospodarstw Wiejskich SGGW. Zajęcia ze studentami z kalkulacji rolniczych, opłacalności działów i gałęzi produkcyjnych oraz opracowywanie materiałów statystycznych do badań ekonometrycznych w zakresie organizacji gospodarstw rozbudziły zainteresowania Ryszarda Manteuffla pracą naukowo-dydaktyczną. Dla pogłębienia swojej wiedzy ekonomicznej w ostatnim roku studiów rolniczych odbył równolegle roczne studia w Wyższej Szkole Handlowej (obecnie SGH).

Dwuletnia praca w Uczelni utwierdziła R. Manteuffla w przekonaniu, że do pracy naukowo-dydaktycznej w dziedzinie ekonomiki i organizacji gospodarstw konieczne jest odbycie solidnej praktyki rolniczej. Stąd też za zgodą prof. S. Moszczeńskiego przerwał zajęcia w Uczelni i podjął pracę w rolnictwie. Powrócił do Uczelni dopiero w 1948 r., czyli po 22 latach. W tym też roku uzyskał stopień doktora nauk rolniczych na podstawie pracy pt. „Próba znalezienia metody organicznej dla opłacalności poszczególnych gałęzi gospodarstwa wiejskiego” wykonanej pod kierunkiem prof. W. Schramma na Uniwersytecie im. A. Mickiewicza w Poznaniu. Nie mógł jej wykonać u Moszczeńskiego, który zmarł w 1946 r. Natomiast stopień doktora habilitowanego na podstawie rozprawy pt. „Państwowe gospodarstwa rolne 1946–1950” nadała mu Rada Wydziału Rolniczego SGGW w 1960 r. po przywróceniu prawa habilitacji zniesionego po II wojnie. Należał do nielicznych osób, które mimo posiadania tytułu profesora przystąpiły do habilitacji.

W latach 1926–1927 Ryszard Manteuffel ukończył Szkołę Podchorążych Kawalerii w Grudziądzu, z pierwszą lokatą w plutonie oraz drugą w Szkole. Po odbyciu wymaganych ćwiczeń wojskowych dostał w 1935 r. nominację na porucznika. Służba wojskowa bardzo go interesowała. Ochotniczo do wojska wstąpił już w 1920 r. Walczył z bolszewikami w dywizji pułkownika Koca aż do zawieszenia broni.

W 1939 r. został zmobilizowany. Brał udział w walkach Suwalskiej Brygady Kawalerii z Niemcami na terenie Mazowsza i Podlasia, za co otrzymał po wojnie Krzyż *Virtuti Militari*. Po przekroczeniu granicy litewskiej został przez Rosjan internowany. Po ucieczce z internowania w grudniu 1939 r. pracował w różnych instytucjach litewskich, głównie jako agronom, do 1944 r. W tym też roku za działalność w strukturach konspiracyjnych AK został osadzony w obozie internowanych oficerów AK w Riazaniu (ZSRR), z którego wrócił do Polski dopiero w listopadzie 1947 r.

Podchorążówkę i służbę wojskową często wspominał przy różnych okazjach z wielkim sentymentem. Do końca życia utrzymywał postawę żołnierza, wyprostowaną sylwetkę, a na wykładach, zwłaszcza z organizacji pracy i zarządzania, przywoływał wojskowe zasady organizacji, porządku i wojskową dyscyplinę. Przez 25 lat, to jest do 80 roku życia wszystkie letnie urlopy spędzał „w siodle” na rajdach konnych, odbywanych razem z żoną Elżbietą.

Pierwszą roczną praktykę rolniczą odbył na przełomie lat 1927/28 w majątku Kamień w pow. kaliskim. Następnie podjął pracę zawodową, najpierw na stanowisku samodzielnego rządcy w majątku Hieronimów w pow. białostockim, później zaś jako administrator majątku Gradów w pow. sochaczewskim i wreszcie do sierpnia 1939 r. był administratorem dóbr Słomianka-Zabłudów pow. białostockiego. W okresie 12-letniej pracy na różnych stanowiskach w majątkach ziemskich R. Manteuffel dobrze poznał, jak mówił „blaski i nędze” gospodarowania w rolnictwie i mógł je wykorzystać w późniejszej pracy naukowej i dydaktycznej oraz w publicystyce.

Korzystając z bezpłatnych urlopów w pracy zawodowej i częściowo ze stypendium Kultury Narodowej, w porozumieniu z prof. S. Moszczeńskim przebywał dwukrotnie na półrocznych studiach ekonomiczno-rolniczych w krajach zachodniej Europy. W 1935 r. odbył półroczne studia w Niemczech i Austrii. Natomiast w 1937 r. odwiedził Szwajcarię, Francję i Wielką Brytanię. Miał więc możliwość bezpośredniego poznania problematyki i metod badawczych w zakresie ekonomiki rolniczej stosowanych ówczesnie w Europie Zachodniej. W latach 1935–1939 zbierał materiały do przygotowywanej pod kierunkiem prof. Moszczeńskiego rozprawy doktorskiej, której rękopis zaginął w czasie II wojny światowej.

Kontakty z ośrodkami zagranicznymi odnowił po II wojnie po powrocie do pracy w SGGW. Podstawę tych kontaktów stanowił jego udział w kongresach światowych towarzystw naukowych. Znał biegle języki: francuski, angielski, niemiecki i rosyjski, ale korzystał także z literatury w innych językach. Uczestniczył w trzech kongresach Międzynarodowego Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnych (IAAE), to jest w Meksyku, we Francji i na Białorusi. Z inicjatywy i z poparciem tego Stowarzyszenia otrzymał w 1962 r. zaproszenie z Fundacji Forda na kilkumiesięczny pobyt w Stanach Zjednoczonych Ameryki. Poznał tam szereg uniwersyteckich ośrodków naukowych i zaprzyjaźnił się z wieloma ekonomistami rolnymi, z którymi utrzymywał kontakty do ostatnich chwil życia. W latach 1960–1976 brał udział w 8 kongresach Międzynarodowego Centrum Naukowej Organizacji Pracy w Rolnictwie CIOSTA.

W Polsce zorganizował w 1968 r. Regionalne Europejskie Seminarium Międzynarodowego Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnych na temat czynnika ludzkiego w rolnictwie oraz w 1970 r. Kongres CIOSTA. Z wieloma członkami tych Stowarzyszeń łączyły prof. R. Manteuffla bliskie związki przyjaźni, a szczególnie z profesorami N. Westermarckiem (Finlandia), G. Johnsonem i E. Headym (USA), D. Brittonem (W. Brytania), E. Reischem i G. Steffenem (RFN) i Piel Descrouisseaux (Francja). Z innymi pracownikami nauki znanymi w świecie utrzymywał luźniejsze kontakty polegające na wymianie publikacji i życzeń świątecznych. W wydanych Rocznikach Nauk Rolniczych z okazji siedemdziesiątej i osiemdziesiątej rocznicy urodzin Profesora Manteuffla 35 pracowników z różnych naukowych ośrodków zagranicznych opublikowało swoje prace. Dzięki tym kontaktom prof. R. Manteuffel czynnie współdziałał w rozwijaniu nauk ekonomiczno-rolniczych w skali międzynarodowej i słał dorobek nauki polskiej za granicą, a także umożliwił swoim współpracownikom z SGGW i z innych ośrodków w kraju odbycie zagranicznych studiów i staży naukowych.

Dydaktyka i kształcenie kadry

Ryszard Manteuffel od stycznia 1948 r. zaczął pracować na stanowisku adiunkta w Wydziale Ekonomiki Rolnej Drobnych Gospodarstw Wiejskich w Warszawie stanowiącym komórkę organizacyjną struktury Państwowego Instytutu Naukowego Gospodarstwa Wiejskiego w Puławach. Wydział ten w 1951 r. został przekształcony w Instytut Ekonomiki Rolnej (obecnie Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej). Utworzono w nim nowe działy naukowe, m.in. badań nad kosztami produkcji i opłacalnością gospodarstw oraz badań nad organizacją pracy. Problemami naukowymi tych działów właśnie zajął się R. Manteuffel. Od września 1948 r. podjął pracę na drugim etacie w SGGW na stanowisku starszego asystenta w Zakładzie Ekonomiki Gospodarstw Wiejskich, którego twórcą w 1909 r. był prof. S. Moszczeński. W 1950 r. został mianowany zastępcą profesora. W tym też roku Zakład został rozwiązany. Na miejsce Zakładu powołano katedrę, która po różnych przekształceniach przyjęła nazwę Katedra Ekonomiki i Organizacji Gospodarstw Rolniczych obowiązującą do dzisiaj. Od lipca 1954 r. jej kierownictwo objął R. Manteuffel. Sprawował je do emerytury, czyli do 1973 r. Tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego uzyskał w 1954 r., a zwyczajnego w 1965 r.

Pracę na stanowisku kierownika Katedry Profesor Manteuffel wykonywał z głębokim zaangażowaniem. Starał się być jej sercem i duszą. Kompletował kadrę naukowo-dydaktyczną spośród absolwentów studiów magisterskich w zakresie nauk ekonomiczno-rolniczych prowadzonych od 1952 r. na Wydziale Rolniczym, a w 1954 r. przeniesionych na nowo utworzony w 1953 r. Wydział Ekonomiczno-Rolniczy SGGW. Zorganizował w Katedrze trzy zakłady i dwie pracownie terenowe. W okresie

20 lat stworzył mocne podstawy zarówno organizacyjne, jak i kadrowe dla działalności dydaktycznej i naukowo-badawczej. Wkładał ogromny wysiłek w odpowiednie przygotowanie do pracy młodych nauczycieli akademickich. Pracowaliśmy niejako w cieplarnianych warunkach. Fakt ten został potwierdzony w opublikowanych przy różnych okazjach wspomnieniach i refleksjach. Swoją zapobiegliwością, pracowitością i talentem ułatwił realizację zadań następcom. W chwili przejścia Profesora na emeryturę w Katedrze pracowało 22 nauczycieli akademickich (dwa razy więcej niż w 1954 roku), w tym 8 profesorów i doktorów habilitowanych. Jako emerytowany profesor zwyczajny aktywnie wspierał działalność katedry do końca lat osiemdziesiątych.

Zajęcia dydaktyczne Profesor Manteuffel prowadził z przedmiotów wchodzących w zakres dyscyplin mikroekonomicznych rolnictwa. Dydaktyką był bardzo obciążony. Wykłady na Wydziale Ekonomiczno-Rolniczym SGGW prowadził osobiście w zasadzie do momentu napisania i opublikowania odpowiedniego podręcznika. Później kierowanie przedmiotem i wykłady powierzał osobom posiadającym co najmniej stopień doktora habilitowanego lub tytuł docenta. Cel jaki przed sobą postawił, czyli opracowanie kompletu podręczników akademickich z zakresu wykładanych przedmiotów w pełni zrealizował. Sprawilo mu to, jak pisał, „szczególną radość i zadowolenie”. Napisał 4 podręczniki akademickie, 12 skryptów dla studentów uczelni rolniczych i 7 innych podręczników.

W zakresie działalności naukowo-dydaktycznej i publikacyjnej prof. R. Manteuffel zarysował w Polsce ślad w drugiej połowie XX w. podobny do śladu pozostawionego przez prof. M. Oczapowskiego w pierwszej połowie XIX w. Mianowicie Profesor Oczapowski, kontynuator dzieła prof. A. Thaera, zamknął rozdział historii nauk rolniczych, kiedy rolnictwo jako całość było jedną dyscypliną i wyodrębnił w nauczaniu kilka dyscyplin poświęcając każdej z nich oddzielne tomy XII-tomowego podręcznika pt. „Gospodarstwo Wiejskie”. Natomiast Profesor Manteuffel kontynuator dzieła prof. S. Moszczeńskiego i duchowy uczeń prof. Aereboe w ramach mikroekonomiki rolnictwa, czyli nauki o gospodarstwie i przedsiębiorstwie rolniczym, wyodrębnił warstwy nadając im rangę samodzielnych dyscyplin naukowych i dydaktycznych. Jako pierwszy w polskiej literaturze opublikował poważne podręczniki akademickie z rachunkowości rolniczej, z ekonomiki i organizacji pracy wykonawczej w rolnictwie, z zarządzania przedsiębiorstwem rolniczym oraz z ekonomiki i organizacji gospodarstwa rolniczego. Manteuffel o Oczapowskim napisał, że był fenomenem. Na nie mniejszą ocenę zasługuje zapewne dorobek Profesora Manteuffla. Opublikował bowiem 30 książek i ponad 1400 prac naukowych oraz artykułów popularnych i publicystycznych. Należał do czołówki polskich ekonomistów rolnictwa.

Prof. R. Manteuffel zgromadził wokół siebie liczne grono, zwłaszcza młodych pracowników nauki i praktyków-ekonomistów rolnictwa. Stworzył szkołę naukową. Ważną rolę odegrały w tym otwarte zebrania Katedry i seminaria doktorskie, które osobiście prowadził do połowy lat osiemdziesiątych. Był promotorem kilkuset prac

magisterskich i 45 prac doktorskich. Opiekował się 12 rozprawami habilitacyjnymi. Spośród uczestników szkoły Profesora Manteuffla około 20 osób uzyskało tytuły profesorskie, wielu zajęło wysokie szczeble drabiny społecznej i gospodarczej.

W 1958 r. zrezygnował z pracy w Instytucie Ekonomiki Rolnej. W swoim „Szkicu autobiograficznym” pisze, że nie chciał zajmować 2 etatów w okresie, gdy były trudności z otrzymaniem etatu do pracy naukowej. W okresie dziesięciu lat pracy w IER przygotował pod względem merytorycznym odpowiednią liczbę samodzielnych pracowników naukowych, którzy mogli go zastąpić. Kontaktów z Instytutem jednak nie tracił. Przez 5 kadencji był przewodniczącym Rady Naukowej Instytutu. Z drugiej strony praca na uczelni zajmowała mu coraz więcej czasu i wysiłku.

Prof. Manteuffel był współtwórcą Wydziału Ekonomiczno-Rolniczego SGGW. Funkcję pierwszego dziekana w latach 1953–1954 pełnił prof. Stefan Ignar, prodziekana zaś prof. R. Manteuffel. Natomiast później, to jest w latach 1954–1956 i 1962–1964 był dziekanem. Wniósł trwały wkład do ukształtowania profilu naukowo-dydaktycznego Wydziału, poziomu nauczania i do ustalenia jego wysokiej rangi w wyższym szkolnictwie rolniczym w Polsce. W latach 1957–1959 był prorektorem ds. nauki w SGGW.

W 1965 r. został wybrany na członka korespondenta, a w 1971 r. – na członka rzeczywistego Polskiej Akademii Nauk. Przez trzy kadencje był członkiem Prezydium PAN. W latach 1957–1974 pełnił funkcję przewodniczącego Komitetu Ekonomiki Rolnictwa PAN. Pod Jego przewodnictwem Komitet wyróżniał się wysoką aktywnością wśród komitetów działających w ramach Wydziału Nauk Rolniczych i Leśnych PAN. Swoim zasięgiem Komitet obejmował wszystkie dyscypliny nauk ekonomiczno-rolniczych oraz częściowo nauk pokrewnych. Za pośrednictwem sesji naukowych odbywanych w Centrum i w poszczególnych województwach oraz periodycznej oceny stanu polskiej ekonomiki rolnictwa, Komitet realizował zadania inspiracyjne i koordynacyjne w rozwoju tych nauk. W ważnych sprawach gospodarczych dotyczących wsi i rolnictwa, Komitet przedstawiał opinie władzom PAN i organom Państwa. Komitet integrował środowisko naukowe ekonomistów rolnictwa w Polsce i reprezentował je w organizacjach międzynarodowych.

Dorobek naukowo-badawczy

Obszar zainteresowań naukowo-badawczych Profesora Manteuffla był szeroki. Obejmował niemal wszystkie dziedziny gospodarki rolniczej. Jego prace ilustrują rozwój gospodarstw i ekonomikę produkcji rolniczej drugiej połowy XX w. Z punktu widzenia metodycznego reprezentował indukcyjno-analityczny nurt naukowy, przedkładał ideę pragmatyzmu nad teorię. W pracach badawczych nie formułował hipotez. Wnioskował na podstawie faktów zebranych z praktyki, wnikliwie przeanalizowanych i ocenionych. Realizowana przez niego tematyka badawcza zmieniała się w czasie. Dostosowywał ją do potrzeb życia społeczno-gospodarczego.

Podstawowe kierunki naukowe, jakie realizował można w uproszczeniu zilustrować za pomocą opublikowanych książek. Profesor Manteuffel stosował bowiem swoisty sposób pracy. Mając do rozwiązania określony problem naukowy stopniowo „drażył” go w postaci prac drobnych, przyczynkowych, które publikował w formie artykułów. Po zgromadzeniu dostatecznej wiedzy pisał książkę jako podręcznik akademicki lub jako monografię. Do tak powstałych najważniejszych książek uszeregowanych wg kolejności lat ich napisania i opublikowania należą:

1. Projektowanie organizacyjno-gospodarczego urządzenia PGR. PWN. Monografia. 1953: 161 ss.
2. Organizacja gospodarstwa na glebach lekkich. PWRiL. 1958: 200 ss.
3. Państwowe Gospodarstwa Rolne 1946–1950. Monografia. PWRiL. 1958: 394 ss.
4. Rachunkowość rolnicza. Podręcznik. Tom I – Księgowość. PWRiL. 1961: 316 ss; Tom II – Koszty i kalkulacje. PWRiL. 1964: 339 ss.
5. Efektywność inwestycji w rolnictwie. Monografia. PWRiL. 1963: 448 ss.
6. Ekonomika i organizacja pracy wykonawczej w rolnictwie. Podręcznik. PWRiL. 1971: 344 ss.
7. Ekonomiczne podstawy decyzji produkcyjnych w państwowych gospodarstwach rolnych. Monografia. PWN. 1974: 198 ss.
8. Wielkość gospodarstwa i przedsiębiorstwa. Monografia. LSW. 1976: 259 ss.
9. Ekonomika i organizacja gospodarstwa rolniczego. Podręcznik. PWRiL. 1979: 664 ss.
10. Zarządzanie i kierowanie przedsiębiorstwem rolniczym. Podręcznik. PWN. 1981: 299 ss.

Ponadto opublikował kilka książek bardzo interesujących, oryginalnych i ważnych z punktu widzenia popularyzacji wiedzy z zakresu wybranych problemów sektora gospodarki rolnej i żywnościowej. Wchodzą tu w grę prognozy rozwoju polskiego rolnictwa, racjonalizacja produkcji rolniczej, filozofia rolnictwa i inne. W ostatniej opublikowanej w 1987 r. książce ekonomiczno-rolniczej p.t. „Wszystko zaczyna się od decyzji” skupił uwagę na „Rozważaniach o gospodarstwie rolniczym”. W sposób przystępny objaśnił w niej istotne problemy i uwarunkowania kosztowe oraz cenowe podejmowania decyzji gospodarczych w mikroekonomice sektorowej rolnictwa. Wykazał w niej w sposób pośredni, jak wysoko cenił przydatność praktyczną swoich prac badawczych. Treść tej książki stanowi niejako syntezę prosto opisanego dorobku naukowego Profesora w obrębie gospodarstwa rolnego i jego otoczenia.

W „Szkicu autobiograficznym” z 1989 r. Profesor Manteuffel do własnych osiągnięć naukowych zaliczył:

- rozwinięcie rachunku kosztów jednostkowych w PGR, który stał się wzorem do wszelkich rachunków kosztów;
- wprowadzenie do polskiej ekonomiki rolnej kategorii zysku brutto i popularyzację kosztów specjalnych;
- wprowadzenie do zarządzania gospodarstwami techniki planowania programu;

- opracowanie metody bilansowej urządzania gospodarstw;
- opracowanie i upowszechnienie poglądu na temat wielkości gospodarstwa i przedsiębiorstwa rolniczego oraz efektywności skali produkcji;
- propagowanie racjonalnego podejścia do procesów produkcyjnych w rolnictwie i zwalczania zjawiska gigantomanii;
- uporządkowanie pojęć i ich definicji w ekonomice i organizacji rolnictwa oraz wprowadzenie niektórych wskaźników ocen i współczynników.

Profesor Manteuffel nie był typowym naukowcem teoretykiem. W jego pracach najważniejsze miejsce zajmują takie zagadnienia ogólnoteoretyczne, które służą do rozwiązywania praktycznych problemów rolnictwa. Posługiwał się szeroką skalą metod – od tradycyjnych, prostych metod bilansowych do nowoczesnych metod ekonometrycznych. Dbął o to by metoda sama w sobie nie przysłoniła merytorycznej istoty problemu, który zamierza się rozwiązać. Pisał przejrzysto.

W zasadzie zajmował się ekonomiką i organizacją rolniczych jednostek gospodarczych. Z upływem czasu coraz więcej uwagi poświęcał tematyce makroekonomicznej. Problemy makroekonomiczne rozpatrywał jednak przez pryzmat gospodarstwa i za pomocą metod stworzonych w mikroekonomice.

Uważał, że w skład rolnictwa wchodzi tylko takie jednostki gospodarcze, w których działalność wytwórcza opiera się na wykorzystaniu ziemi. Wyrażał wątpliwość, czy można zaliczyć do rolnictwa taką działalność, w której ziemia jest tylko miejscem produkowania przez rośliny i zwierzęta żywności lub surowców, a sama nie bierze udziału w tych procesach. Na związaniu produkcji z ziemią opierał filozofię budowy organicznego programu funkcjonowania gospodarstwa. Obszar ziemi i jakość gleby stanowiły dla prof. Manteuffla punkt wyjścia w doborze gałęzi komplementarnych, konkurencyjnych i niezależnych oraz rodzaju technologii produkcji, które w odpowiednim połączeniu, „towarzystwie”, miały zapewnić optymalną realizację założonych celów ekonomicznych i chronić środowisko. Podejmował też próby obliczania kosztów użytkowania gleby w warunkach braku rynkowego obrotu ziemią.

Zajmował się głównie wielkotowarową gospodarką państwową. Jednak w ostatnich latach w jego publikacjach naukowych i felietonach przewagę stanowiły gospodarstwa chłopskie. Dużą wagę przykładał do badań ekonomii skali produkcji. Był przeciwnikiem „gigantów rolnych”. W pracach dotyczących urządzania gospodarstw doceniał i wykorzystywał mądrość haseł: „praca na swoim”, „jedność myśli i ręki” oraz „kierowanie z jednej ręki”.

Dzisiaj jeszcze za wcześnie na pełniejszą i głębszą ocenę znaczenia dorobku naukowego Profesora Manteuffla. Możemy tu tylko postawić pytania, a mianowicie: czy swoimi osiągnięciami zamknął etap rozwoju rolnictwa organicznego, w dużym stopniu samozaopatrzeniowego, w naturalny sposób chroniącego glebę i szeroko korzystającego z oddziaływania sił przyrody na wyniki w rolnictwie? Czy ten etap tylko udoskonalił i przedłużył jego trwanie? Co z jego dorobku pozostaje trwałą wartością w ekonomice i organizacji przedsiębiorstw rolniczych w dobie globalizacji gospodarki?

Osiągnięcia naukowe i dydaktyczne Profesora Manteuffla były na ogół przez środowisko ekonomiczno-rolnicze docenione. Wyrazem tego jest m.in. uhonorowanie Go tytułem doktora honoris causa przez cztery uczelnie, to jest Akademię Rolniczą w Poznaniu i Lublinie, Uniwersytet Fryderyka Wilhelma w Bonn (RFN) oraz Szkołę Główną Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Na Zjeździe Absolwentów z okazji 40-lecia Wydziału Ekonomiczno-Rolniczego SGGW nadano imię Profesora sali seminaryjnej nr 13 w gmachu VII przy ul. Nowoursynowskiej 166, a na Zjeździe 50-lecia Jego Imieniem nazwano gmach VII. Dla upamiętnienia pracy Ryszarda Manteuffla w majątku Gradów k/Sochaczewa Pracownicy Katedry i Przyjaciele ufundowali Kamień Pamiątkowy.

Profesor Manteuffel był pełen oddania i poświęcenia nie tylko sprawom nauki i dydaktyki. W nie mniejszym stopniu angażował się w działalność upowszechnieniową i w życie społeczno-gospodarcze. Był np. ideowym twórcą Redakcji Oświaty Rolniczej w Polskim Radio. W latach 1948–1949 pod pseudonimem Michał Socha pisał cotygodniowe pogadanki dla rolników, które na antenie PR odczytywał lektor. W licznych felietonach publikowanych w dziennikach i czasopismach, zwłaszcza w „Życiu Warszawy” i „Zielonym Sztandarze” przedstawiał stan polskiego rolnictwa i życia wiejskiego.

Był członkiem szeregu towarzystw naukowych i organizacji zawodowych, w których pełnił różne funkcje kierownicze i doradcze oraz był niejednokrotnie głównym motorem ich działania. Uczestniczył w pracach jako członek rad ekonomicznych przy Premierze, to jest Rady Konsultacyjnej (1982–1989) i Rady Gospodarki Żywnościowej (1981–1990). Był również członkiem Rady Krajowej PRON. Przez swój udział w tych państwowych organach dążył uporczywie do tworzenia w kraju warunków do realizacji „bez mitów i blagi” racjonalnych zasad organizacji życia gospodarczego i gospodarstw rolnych. Dążenia te, o czystych intencjach niestety zbyt często nie były właściwie docenione i nie odnosiły oczekiwanych skutków.

W okresie po przejściu na emeryturę Profesor Manteuffel był zaszczycony członkostwem honorowym następujących organizacji: Międzynarodowego Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnych (IAAE), Towarzystwa Naukowej Organizacji Pracy i Kierownictwa (TNOiK), Stowarzyszenia Inżynierów i Techników Rolnictwa (SITR), Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego (PTE), Był też honorowym przewodniczącym Komitetu Ekonomiki Rolnictwa PAN.

W uznaniu zasług na szerokim polu jego bezinteresownego zaangażowania w działalność badawczej, dydaktycznej, publicystycznej i społecznej był wyróżniany i odznaczany. Trudno byłoby tu wymienić wszystkie. Do ważniejszych, które otrzymał należą: Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski z Gwiazdą, Order Sztandaru Pracy II klasy, Medal Komisji Edukacji Narodowej, Zasłużony Nauczyciel PRL, Zasłużony Rolnik PRL.

Profesor Ryszard Manteuffel zmarł dnia 5 października 1991 r. Ciało zostało podane kremacji. Zgodnie z Jego ostatnią wolą część prochów przy dźwiękach pieśni

„Ułani, ułani ...” rozsiano na polu byłego majątku Gradów. Urna z pozostałymi prochami została złożona przez Rodzinę i najbliższych na Powązkach w Warszawie w rodzinnym grobie Manteuffłów.

Na zakończenie chciałbym podkreślić, że w mojej pamięci jako studenta, doktora i współpracownika Profesora Manteuffla pozostały nie tylko metody pracy naukowej i dydaktycznej oraz zasady postępowania w życiu zawodowym, które Profesor nam wpajał, ale przede wszystkim cechy rysujące jego sylwetkę, jako wzór życia godziwego. Profesor szanował pracowitość i zdyscyplinowanie, wymagał umiejętności organizowania swojego czasu dla realizacji założonych celów. Cenił odwagę cywilną, autentycznie troszczył się o wysoki poziom dydaktyki i wychowania studentów, o rozwój naukowy asystentów oraz o użyteczność praktyczną wykonywanych prac naukowych. Osiągane dobre efekty stawały się dla niego niejako siłą napędową do dalszych wysiłków, pobudzały Jego aktywność.. Do wielkiego dorobku Profesora Ryszarda Manteuffla jako naukowca ekonomisty i publicysty należy dodać, że był człowiekiem prawym, skromnym i życzliwym ludziom.

Literatura

-
- [1] Krusze N. 1987. Sylwetka Profesora Ryszarda Manteuffla jako człowieka i naukowca. *Roczn. Nauk Rol.* Seria G – Ekonomia Rolnictwa 84(2).
  - [2] Manteuffel R. 1976. Oczapowski otwiera nowy rozdział w naukach rolniczych w Polsce. *Roczn. Nauk Rol.* Seria G – Ekonomia Rolnictwa 81(2).
  - [3] Manteuffel-Szoega R. 1988. *Moja filozofia życia*. LSW, Warszawa.
  - [4] Manteuffel-Szoega R. 1989. Szkic autobiograficzny. *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*. PAN. R. XXIX. Nr 4, Warszawa.
  - [5] Manteuffel R. 1991. *Inflanty, Inflanty ... Wspomnienia rodzinne*. LSW, Warszawa.
  - [6] Praca zbiorowa 1996. *Profesor Ryszard Manteuffel-Szoega (13 sierpnia 1903–5 października 1991)*. Fundacja – Rozwój SGGW, Warszawa.
  - [7] Rychlik T. 1987. Wystąpienie promotora w promocji Profesora dr hab. R. Manteuffla na Doktora Honoris Causa SGGW. XXX lat Wydziału Ekonomiczno-Rolniczego 1953–1983. Wydawnictwo SGGW.
  - [8] Rychlik T. 1992. Ryszard Manteuffel (1903–1991) Wspomnienie pośmiertne. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej* 1–2.
  - [9] Wicki L. 1997. Pamięci Profesora Ryszarda Manteuffla. *Agricola* 36.
  - [10] Wojtaszek Z. 2000. Rys historyczny Katedry Ekonomiki i Organizacji Gospodarstw Rolniczych SGGW w Warszawie. W pracy zbiorowej „90 lat Katedry Ekonomiki i Organizacji Gospodarstw Rolniczych SGGW”. Wydawnictwo SGGW.
  - [11] Wojtaszek Z. 2003. *Ryszard Manteuffel. 50 lat Wydziału Ekonomiczno-Rolniczego (1953–2003)*. Wydawnictwo SGGW.

Life and work of professor Ryszard Manteuffel (1903–1991)

Key words: Ryszard Manteuffel, philosophy of agriculture, agricultural economics, farm management

Summary

Professor Ryszard Manteuffel (1903–1991), distinguished Polish agricultural economist has published 30 books and over 1400 scientific dissertations and papers. He has promoted 45 doctors of science, of which 20 became the professors. He is also recognized for his creative contribution in the area of didactic publications. Professor Manteuffel has published 4 original text-books on accounting, work and labour organization, farm management, as well as 12 hand-books and other teaching materials. His scientific publications illustrate the development of Polish farms and changes in economics of agricultural production over the second half of the XXth century. He was strongly opponent to the concept of creating of „gigantic state farms” in Polish agriculture. His philosophy of farms functioning was based on the organic nature of relations between different branches of agricultural production.